

ISSN 0235 – 3490

АРХЕОЛОГІЯ

ПУБЛІКАЦІЇ АРХЕОЛОГІЧНИХ
МАТЕРІАЛІВ

НОВІ ВІДКРИТТЯ
І ЗНАХІДКИ

СТАТТІ

РЕЦЕНЗІЇ

ХРОНІКА

ПАМ'ЯТЬ

АРХЕОЛОГІЇ

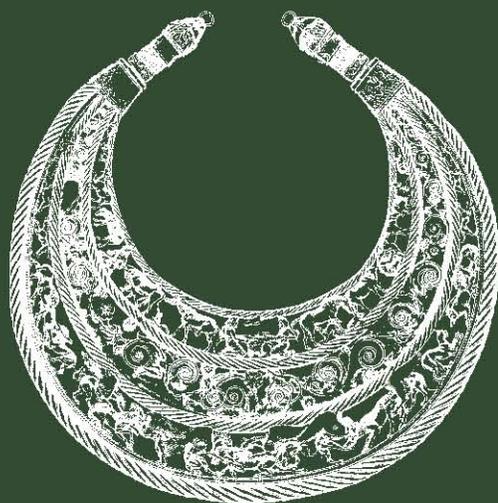
ДИСКУСІЇ

АРХЕОЛОГІЯ

ЗА РУБЕЖЕМ

ОХОРОНА ПАМ'ЯТОК

АРХЕОЛОГІЇ

4•2001

У журналі вміщено статті з проблем давньої історії та археології від первісності до середньовіччя, публікації нових матеріалів і результатів досліджень пам'яток на території України та за рубежом, біографічні матеріали, рецензії та хроніку.

Для археологів, істориків, краєзнавців, учителів історії, студентів історичних факультетів, усіх, хто цікавиться давньою історією України.

В журнале помещены статьи по проблемам древней истории и археологии от первобытности до средневековья, публикации новых материалов и результатов исследований памятников на территории Украины и за рубежом, биографические материалы, рецензии и хроника.

Для археологов, историков, краеведов, учителей истории, студентов исторических факультетов, всех, кто интересуется древней историей Украины.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Адреса редакції

04210 Київ—210,
просп. Героїв Сталінграда, 12
Телефон 418-91-38

П. П. ТОЛОЧКО (головний редактор),

В. Д. БАРАН, К. П. БУНЯТЯН, І. С. ВИНОКУР,
М. І. ГЛАДКИХ, А. А. ЗАЛІЗНЯК,
В. М. ЗУБАР (відповідальний секретар),
С. Д. КРИЖИЦЬКИЙ (заступник головного
редактора), В. К. МІХЄЄВ, О. П. МОЦЯ,
В. Ю. МУРЗІН, В. В. ОТРОЩЕНКО,
В. Н. СТАНКО, Р. В. ТЕРПИЛОВСЬКИЙ,
Г. М. ТОЩЕВ, В. М. ЦИГИЛИК,
Є. В. ЧЕРНЕНКО

Друкується за постановою
редакційної колегії журналу

Редактор *О. І. Калашикова*
Художній редактор
канд. іст. наук *М. М. Ієвльєв*
Технічний редактор
Г. М. Шендерович
Комп'ютерна верстка
О. М. Петрашенко

Здано до набору 20.10.2001. Підписано до друку 28.02.2002. Формат 70×108/16. Папір офсетний № 1. Гарнітура Таймс. Друк офсетний. Ум.-друк. арк. 15,20. Обл.-вид. арк. 17,11. Тираж 800 прим. Зам. 662.

Оригінал-макет виготовлено та тираж видруковано Видавничим домом «Академперіодика» вул. Терещенківська, 4

⁶ Черняков И. Т. Северо-Западное Причерноморье во второй половине II тыс. до н. э. — Киев, 1985. — 169 с.

⁷ Березанская С. С., Отроценко В. В., Чередниченко Н. Н., Шарафутдинова И. Н. Культуры эпохи бронзы на территории Украины. — Киев, 1986. — 164 с.; Шарафутдинова И. Н. Хозяйство племен сабатиновской культуры // Первобытная археология: Материалы и исследования. — Киев, 1989. — С. 168—179; Кузьминова Н. Н., Петренко В. Г. Культурные растения на западе степного Причерноморья в середине III—II тыс. до н. э. // Проблемы древней истории и археологии Украинской ССР. — Киев, 1989. — С. 119—123.

⁸ Браунер А. А. Материалы к познанию домашних животных России. Лошадь курганных погребений Тираспольского уезда Херсонской губернии // Зап. О-ва сельск. хозяйства Юж. России. — Херсон, 1916. — Т. 86, вып. 4. — С. 49—184.

⁹ Витт В. О. Лошади Пазырыкских курганов // СА. — 1952. — 16. — С. 163—205.

¹⁰ Журавлев О. П. Животноводство и охота у племен эпохи бронзы на территории Северного Причерноморья и Приазовья // Древнейшие общности земледельцев и скотоводов Северного Причерноморья (V тыс. до н. э. — V в. н. э.). — Киев, 1991. — С. 137, 138.

¹¹ Цалкин В. И. Домашние животные Восточной Европы в эпоху поздней бронзы. Собр. 4 // Бюл. Моск. о-ва испытателей природы. — 1972. — 77, вып. 4. — С. 61—64.

¹² Секерская Е. П. Скотоводство и охота в хозяйстве позднебронзового поселения Вороновка II // Вороновка II. Поселение позднего бронзового века в Северо-Западном Причерноморье. — Киев, 1991. — С. 67—69.

Одержано 15.10.2000

Е. П. Секерская

СКотоводство и охота в хозяйстве позднесабатиновского поселения ДРЕМАЙЛОВКА

На позднесабатиновском поселении Дремайловка основу животноводства составлял крупный рогатый скот. Возрастной состав стад указывает на хорошую кормовую базу животноводства. Охота была развита слабо.

О. Р. Sekerskaya

CATTLE-BREEDING AND HUNTING IN THE ECONOMY OF THE LATE – SABATINOVKA SETTLEMENT DRIMAYLOVKA.

On the settlement Drimaylovka, which is referred to the late period of Sabatinovskaya culture, neat cattle was the base of the cattle breeding. The age composition of the herds witnesses about its good food base. Hunting was weakly developed.

М. В. Любичев

НОВІ ЗНАХІДКИ КОЛА «ВІЙМЧАСТИХ ЕМАЛЕЙ» НА ДНІПРО-ДОНЕЦЬКОМУ ВОДОДІЛІ

В статті подано нові знахідки кола «віймчастих емалей» на території Дніпровського Лівобережжя. Опубліковано зображення браслетів, наведено їх опис.

До початку 80-х років ХХ ст. в лісостепу вододілу Дніпро—Дон було зафіксовано старожитності кола «віймчастих емалей», які знайдено біля пунктів Шмирьово (р. Псьол), Ахтирка, Мала Рублівка (р. Ворскла)¹. В 90-х роках цей список доповнився скар-

© М. В. ЛЮБИЧЕВ, 2001

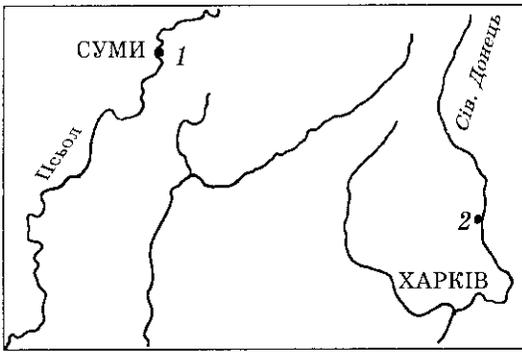

Рис. 1. Карта нових знахідок речей кола «внімчастих емалей»: 1 – Суми; 2 – Верхній Салтів

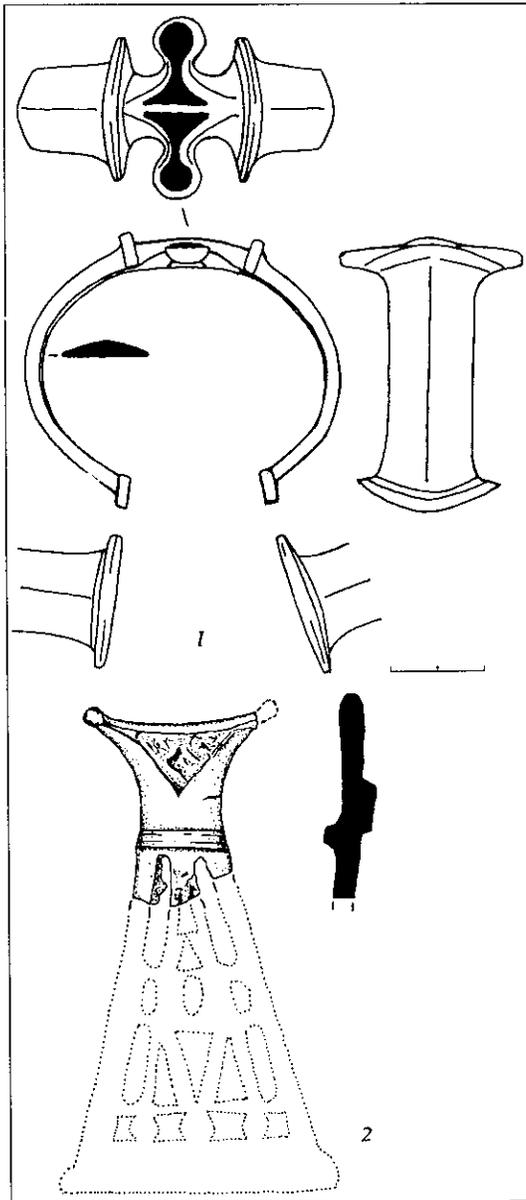

Рис. 2. Браслет з околиць м. Суми (1); фрагмент фібули з Верхнього Салтова (2)

бом з поселення Шишино 5, речами з могильника Приоскільське 2, поселень Головіно I, Занки, Тернівка 2², з Циркунів, поселень Рідний Край I, Колісники, Раківка I³. Ми вводимо в науковий обіг ще дві речі, знайдені у 1998—1999 рр. (рис. 1).

Масивний бронзовий браслет випадково знайдено на березі р. Псьол поблизу м. Суми і показано автору цієї публікації. Бронзовий литий широкий браслет з чотирма виступними гребенями, розізнаними кінцями, інкрустований емаллями, має розмір за внутрішньою поверхнею 4,6×6,2 см (рис. 2, 1; 3). Його широкий і товстий обод відрізняється трикутним профілем з м'яким ребром (ширина 1,8—2,2 см; товщина 0,4—0,5 см). Браслет прикрашають чотири гребеня трикутного профілю: два — на кінцях заввишки 3,1 см та два — по обидва боки клейма з емаллями заввишки 3,4 см. Грані гребенів, які звернені назвни від кола браслета, орнаментовані вертикальними рисками. Плоский ажурний щиток з емаллями зроблено у вигляді двох виступних півкіл. Емаль червоно-коричневого кольору було залито в поглиблення, які за формою нагадують цілком симетричні шахові фігури. Розмір щитка з емаллями 2,6×4,0 см.

Г. Ф. Корзухіна відносить подібні браслети до типу I (широкі браслети, тригранні за розрізом, з гребенями, з емаллями або без них)⁴. За даними дослідниці, браслетів з емаллями відомо п'ять примірників: скарби з Межигір'я та Мощина, випадкова знахідка з Плютенців⁵. Наш браслет відрізняється від перелічених емалевою композицією — вона там хрестоподібна. А це не дає змоги говорити про композицію на браслеті з-під Сум (рис. 2, 1; 3).

У розмиві правого берегу Печенізького водосховища (р. Сіверський Донець) біля с. Верхній Салтів знайдено нижню частину трикутної фібули (рис. 2, 2). Вона належить, за Г. Ф. Корзухіною, до типу III, виду I (фібули трикутні з трикутним нижнім кінцем)⁶. Наш фрагмент — це трикутна ніжка бронзової фібули з відламаним

приймачем на зворотній стороні. Емаль вилущена з трикутного поглиблення, два кути закінчуються каплеподібними виступами; основу трикутника зроблено прогнутою, а кути — відтянутими. Довжина фрагмента 3,9 см, а ширина біля основи 3,8 см. Ніжку фібули було обмежено від усього корпусу виступом-перекладиною завширшки 0,4 см і завдовжки 1,9 см.

До фібул цього типу з підтрикутною ніжкою належать вироби з Мощинського скарбу⁷, Сирми-Бешмії (Угорщина)⁸, дві фібули зі скарбу на поселенні Шишино 5⁹. Близьку фібулу знайдено на поселенні Нові Безрадиці¹⁰.

Ці речі належать до кола «вїмчастих емалей», а час їх існування відповідно збігається з часом існування речей цього кола. Дослідники визначають його або серединою II—III ст. на Дніпро-Донецькому вододілі¹¹, або навіть III—IV ст. у Середньому Подніпров'ї¹². Найбільш ранні прикраси цього кола на сході Дніпровського Лівобережжя знайдено на пізньозарубинецьких пам'ятках, вони існують також на ранньому етапі київської культури, що датується кінцем II — серединою III ст.¹³. З культурного шару розкопу I ранньокіївського поселення Шишино 5 походить скарб речей, в складі якого є браслет подібного типу, але без емалі, та трикутні фібули¹⁴. Поселення Нові Безрадиці датується III — початком IV ст.¹⁵; більш вузько — першою половиною — серединою III ст.¹⁶. Трикутну фібулу віднесено до II етапу розвитку речей з вїмчастими емалями. Р. В. Терпиловський вбачає синхронність поселень Шишино 5 та Гочево I, а речі з останнього близькі до емалей з Мощина¹⁷. Все це дає підставу датувати браслет та фрагмент фібули кінцем II — серединою III ст. або першою половиною III ст. Ці знахідки слід пов'язувати з київською культурою на ранньому етапі її розвитку. На Дніпро-Донецькому вододілі це пам'ятки типу Шишино 5 — Шмирьово.

Рис. 3. Браслет з околиць м. Суми (фото)

¹ Корзухина Г. Ф. Предметы убора с выемчатыми эмальями V—первой половины VI вв. н. э. в Среднем Поднепровье // САИ.— 1978.— Вып. Е1-43.— С. 69—71.

² Обломский А. М. Этнические процессы на водоразделе Днепра и Дона в I—V вв. н. э.— М.; Сумы, 1991.— С. 20—23.

³ Дідик В. В., Любічев М. В. Прикраси з вїмчастими емаллями у басейні Сівєрського Дінця: нові знахідки // АЛЛУ.— 1998.— № 1-2.— С. 50—52.

⁴ Корзухина Г. Ф. Указ. соч.— С. 34.

⁵ Там же.— С. 34.

⁶ Там же.— С. 21.

⁷ Там же.— Табл. 17; 18.

⁸ Там же.— Табл. 23, 9.

⁹ Обломский А. М. Указ. соч.— Рис. 54, 2, 3.

¹⁰ Терпиловский Р. В., Абашина Н. С. Памятники киевской культуры.— Киев, 1992.— Рис. 15, 16.

¹¹ Обломский А. М. Указ. соч.— С. 25.

¹² Гороховский Е. Л. Хронология украшений с выемчатой эмалью Среднего Поднепровья // Материалы по хронологии археологических памятников Украины.— Киев, 1982.— С. 136.

¹³ Терпиловський Р. В. Слов'яни Подніпров'я у першій половині I тис. н. е.: Автореф. дис. ... д-ра істор. наук.— К., 1994.— С. 12, 19.

¹⁴ Обломский А. М. Указ. соч.— С. 180, 198.

¹⁵ Терпиловский Р. В., Абашина Н. С. Указ. соч.— С. 80.

¹⁶ Там же.— С. 83.

¹⁷ Там же.— С. 83.

Одержано 13.04.2001

М. В. Любичев

НОВЫЕ НАХОДКИ КРУГА «ВЫЕМЧАСТЫХ ЭМАЛЕЙ» НА ДНЕПРО-ДОНЕЦКОМ ВОДОРАЗДЕЛЕ

Публикация посвящена двум новым случайным находкам вещей круга «выемчатых эмалей»: браслета под г. Сумы и трехугольной фибулы под г. Харьков. По аналогии их можно датировать концом II — первой половиной III в. и относить к раннему этапу киевской культуры, представленному на водоразделе Днепр—Дон памятниками типа Шишино 5 — Шмырево.

M. V. Lubichev

NEW FINDS REFERRING TO THE RANGE OF «EXCISED ENAMELS» ON THE DNEPRO-DON WATERSHED.

The publication is dedicated to two new casual finds belonging to the range of «barbarian» excised enamels: the bracelet, found not far from the town of Sumy, and the triangular fibula, found not far from Kharkov. According to the analogies they may be dated from the end of the II — the first half of the III century and may belong to the early stage of Kievskaya culture, which is represented on the watershed of the Dnepr and the Don by the monuments of the Shyshyno-5 and Shmyryovo types.